

BURSA'DA OSMANLI DÖNEMİ KARAKOLHANELERİ

*Doğan YAVAŞ**

ÖZET

İslâm öncesi Türklerde de varlığı bilinen güvenlik yapılarının ilk Türk-İslâm devletlerinde ribat olarak karşımıza çıktığını görüyoruz. Bu yapılar, zamanla asıl işlevlerini kaybetmiş ve kervansaray halini almışlardır. Osmanlıların kuruluş yıllarında, eski Türk-İslâm devletlerindeki gibi yürütülen güvenlik hizmetleri, İstanbul'un fethinden sonra daha organize bir duruma getirilmiştir. III. Selim döneminde askerî nizamiye karakolları ortaya çıkar, mahallelerin asayişini temin anlamında yapıldığı bilinen en erken tarihli karakolhaneler ise Sultan II. Mahmud dönemine aittir.

Sultan Abdülmecid devrinde 20 Mart 1845'te Polis Nizamnamesi çıkarılmış, Sultan Abdülaziz döneminde 1869 tarihli nizamnameyle yeni düzenlemelere gidilmiş, II. Abdülhamid devrinde ise polisin yetki ve salâhiyeti genişlemiştir. Cumhuriyetin ilânından sonra Ankara'ya taşınan bu örgüt 1925 yılında Emniyet-i Umumiye Umum Müdürlüğü adıyla yeniden yapılanmıştır.

Anahtar Kelimeler : Osmanlı, Bursa, Karakol, Tarih.

ABSTRACT

Police Stations of Ottoman Period in Bursa

Known pre-Islamic Turkish security buildings became Ribats during the early Islamic period of the Turks. By the course of time, these structures lost their original function and turned into caravanserais. Security service in the early Ottoman period was very much like in the early years of first Moslem Turkish states and it became more organized after the conquest of Istanbul. During the reign of Selim III, military police stations appeared and

* Dr.; Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü.

they were called Nizamiye. The oldest police stations (Karakolhane) which were for the security of any district (Mahalle) belong to the time of Mahmut II First Code for police service was issued during the time of Sultan Abdülmecid on the 20th March 1845. In the time of sultan Abdülaziz in 1869 new improvements were made to that new code of the security service. In the time of Abdülhamid II Police was given more authority and power. After the end of the Ottoman Empire Main Security Center was moved to Ankara and reorganized as Emniyet-i Umumiye umum Müdürlüğü (General Directorate for the Public Security)

Key Words: Ottoman, Bursa, Police station, history.

İslâm öncesi Türklerde varlığı bilinen ve ilk müslüman olan Türk devletlerinde *ribat* olarak karşımıza çıkan muhkem yapıların, daha çok ileri karakol konumunda bulunduğu ve geçitler, sınır boyları, ticari yol üzeri gibi stratejik önemi haiz noktalarda güvenlik ve asayiş sağlaması amacıyla konuşlandırıldığı anlaşılmaktadır (Cezar, 1977). Zamanla yolcuların ve ticaret kervanlarının konaklamasına elverişli hale getirilerek bir kervansaray-motel fonksiyonunu almış, asıl işlevini kaybederek bu iki vazifeyi bir arada yürütmüştür.

Anadolu'da ise, bilhassa tasavvufî değerlerin yükselmesiyle, buna bağlı olarak ehemmiyeti haiz noktalarda zâviye-hânîkâhlar yapılmaya başlanmış ve dervişler inançlarını yaymak yanında kolluk görevini de üstlenmişlerdir.

Karakol kelimesinin aslı Heravul=dolaşıcı asker demektir, Ali Şir Nevai ise; -vul ekiyle karavul=asker bekçisi, yasavul=yasakçı gibi sıfat yapıldığını söyler. Bu cümleden olarak karavul kelimesinin seyyar müfreze manasına geldiği, karavulhanenin de askeri müfrezenin meskeni, ufak kışla anlamını taşıdığı, şehir ve kasabalarda asayişin muhafazası amacıyla içine asker veya zaptiye konulmak için kullanıldığı ortaya çıkmaktadır (Pakalın, 1982). Zamanla bu tabir değişerek halk arasında karakol, eski metinlerde de karagol şeklinde kullanılmaya başlanmışsa da kitabelerde ve tarih düşürmelerde daima karavul imlâsıyla yazılmıştır. Karagol kelimesindeki "gayn" harfinin ebced hesabıyla 1000 rakamına tekabül ettiği, bu da hesaplamalarda sorunlara yol açtığı için, karavuldaki "vav" harfinin 6 rakamına karşılık gelmesinden dolayı, şairler tarafından uygun görülmesi doğaldır.

Osmanlıların kuruluş yıllarında, eski Türk-İslâm devletlerindeki gibi yürütülen güvenlik hizmetleri, İstanbul'un fethinden sonra daha organize bir duruma getirilmiştir. Çok başlı bir sistemle yürütülen asayiş hizmetleri yeniçeri ağası, topçubaşı, cebecibaşı, kaptan-ı derya ve bostancıbaşı gibi

yüksek rütbeli askerî görevliler arasında paylaştırılmıştı. Modern anlamda kolluk hizmetlerinin ise, Yeniçeri Ocağı'nın ilgasından sonra teşkil edilen Asakir-i Mansure-i Muhammediye ile birlikte kurulduğunu görüyoruz (Özcan, 1999). Nitekim III. Selim dönemine ait Levend Çiftliği Askerî Karakolu gibi askerî nizamiye karakolları varsa da, mahallelerin asayişini temin anlamında yapıldığı bilinen Bahçekapı, Çenberlitaş, Fatih, Langa, Samatya, Şehremini ve Üsküdar Karakolu gibi en erken tarihli karakolhanelerin hepsi İstanbul'da olup, II. Mahmud dönemi eseridirler (Pertev Paşa, 1312; Ziver Paşa, 1313).

Sultan Abdülmecid dönemi, polis teşkilatı için en önemli dönemdir. 20 Mart 1845'te çıkarılan Polis Nizamnamesi ve Tezkere-i Umumiye, 1 Temmuz 1800 tarihli Paris Emniyet Müdürü'nün görevlerini düzenleyen kararname temel alınarak hazırlanmıştır. Sultan Abdülaziz döneminde yeni düzenlemelere gidilerek 1869 tarihli nizamnameyle Zaptiye Müşiri'ne İstanbul Valisi ünvanı verilmiştir. II. Abdülhamid devrinde ise polisin yetki ve salâhiyeti genişlemiş, 1876'da Müşirlik lâğvedilerek Zaptiye Nezareti kurulmuş fakat 4 Ağustos 1909'da bu kurumun da bütünüyle lâğvedilmesiyle Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti ve nihayet cumhuriyetin ilânından sonra bu örgüt de kapatılarak 1925 yılında Ankara'da Emniyet-i Umumiye Umum Müdürlüğü adıyla yeniden yapılanmıştır (Sevin, 2002).

Osmanlılar'ın başkentlerinden olan Bursa'da, 1909 yılında on altı adet karakolhanenin varlığı bilinmektedir (Abdülkadir Kadri, 1327). Tarihî kaynaklarda Altıparmak, Muradiye Kayabaşı, Pınarbaşı ve Veled-i Vezîrî gibi karakolhanelerin adı geçmekle beraber (Bursa, 1309), Hamidiye Batı ve Hamidiye Doğu karakolları, Mecidiye Karakolu, Hamidiye Sanayi Mektebi ve Hastahanesi Karakolu ile Çekirge Karakolu olmak üzere sadece beş tanesinin fotoğrafı bulunabilmiştir (Salname, 1324), bu binaların hepsi de II. Abdülhamid dönemine aittir. Bu dönemde İstanbul'da Kadıköy Yoğurtçu Karakolu'nun inşa edilerek Kuruçeşme, Üsküdar Ayazma, Galata Aziziye ve Şişli karakollarının da onarıldığını anlıyoruz (Mâlûmât, 1312). O'nun zamanında açılan Mahmudiye, Hamidiye ve Mecidiye caddelerinden sadece Hamidiye ve Mecidiye'nin iki başında inşa edilen bu güvenlik yapıları, çağın resmî dairelerinin mimari üslûplarını da yansıtmaktadır. Yine Bursa'da, 1894 yılında resm-i küşadı yapılarak, açılış nutku, dönemin Bursa Valisi Mahmud Celâleddin Paşa tarafından irad edilen Mahmudiye Caddesi'nde karakol binası yapıldığına dair bir bilgiye rastlanmamıştır (Celâleddin Paşa, 1312).

Hamidiye Batı Karakolu: 1320 Rumi [M.1903/04] tarihinde inşa edilen yapı, eski adı Hamidiye Caddesi olan şimdiki Cumhuriyet Caddesi'nde yer almaktaydı. Fotoğrafındaki konumu gözönüne alındığında, bazı yazarların tahmin ettiği gibi eski itfaiye binasının yerinde değil, daha ileride,

İvaz Paşa Camii'nin kuzeyindeki köşede bulunduğu anlaşılır, karşı köşesinde Tavukpazarı Hamamı bulunmaktadır.

Temiz bir tuğla işçiliği gösteren yapı, eskiden *tomruk* adı verilen nezarethanenin üzerinde yükselir. İki katlı cephesi atnalı kemerli pencerelemlerle düzenlenmiş, üst katın köşeleri de dairevi şahnişlerle hareketlendirilmiştir (Resim 1). Teras kısmı kale mazgallarının küçük bir modeli şeklinde taçlandırılan binanın alınlığına yerleştirilmiş kitabesi okunamamakta ise de, doğudaki karakolun kitabesinde gördüğümüz gibi *Hamidiye Karacolhanesi* yazdığı söylenebilir¹. Bursa Hamidiye karakollarının her ikisinde de görülen abidevi çeşme, hemen yanındaki evin sağır duvarı önüne oturtulmuş, bunun yanına da nöbetçi kulübesi yerleştirilerek üçlü görünüm sağlanmıştır (Resim 2).

Resim 1. Hamidiye Caddesi Batı Karakolu

Yüksek tekneli ve tek kurnalı çeşme, tek cepheli, aynalık kısmı Kütahya üretimi² olduğu düşünülen nefis çinilerle kaplı, yanlarda iki renkli taş işçiliği ve eliböğründelerle taşınan kirpi saçaklı çatısı ile dikkati çeker. Yapının üst örtüsünü taşıyan eliböğründelerin oturduğu kısım ise tuğla ile

¹ İstanbuldaki karakolhanelerin de mimari üslupları aynı olmakla birlikte boyutları farklı olduğundan bu durum kitabelere de yansımış ve seçkin şairler tarafından tarihler düşülmüştür. Ortalama sekiz veya on mısralık olan bu kitabelerin içinde en uzununu on altı mısra olup şair Ziver Paşa tarafından Kürkçübaşı Karacolhanesi için yazılmıştır.

² Aynı sene içinde yenilenmiş olan, Ulucami'nin güneybatısındaki çeşmenin de Kütahya çinileriyle tezyin edildiği bilindiğinden bu kaniya varılmıştır. Bknz. *Salnâme* (1324), s. 245.

işlenerek, karakol binası ile homojen bir görünüm sağlanmaya çalışılmıştır. Kitabesinin hizasında önde iki, dar kenarlarda da birer tane olmak üzere dört adet gömme çini tabak yer alır. Her iki Hamidiye Karakolu çeşmelerindeki tezyinata bakıldığında, o tarihte Ulucaminin güneybatı köşesinde bulunup daha sonra sökülmiş olan Çelebizade Abdülaziz Efendi'nin yaptırmış olduğu dörtüzlü çeşmenin örnek alındığı belli olmaktadır.

Resim 2. Hamidiye Caddesi Batı Karakolu

Bursalı bir şair tarafından yazıldığı sanılan çeşme kitabesi oldukça büyük boyuttadır, uzun zaman süren arama çalışmalarına rağmen maalesef bulunamayan dört satırlık kitabesinde ancak, *Ve ce'alnâ mine'l-mâi külle şey'in hayy*³ ayet-i kerimesi seçilebilmektedir. Çeşitli dîvanlar da taranmışsa da bu kitabenin metnine rastlanamamıştır.

Yıkılarak ortadan kaldırılan bina Çarşı Karakolu adıyla bugünkü yerine taşınmıştır (Özer).

Hamidiye Doğu Karakolu: Samanpazarı mevkiî denilen, bugünkü Cumhuriyet Caddesi ile İnönü Caddesi'nin kesiştiği dörtyol ağzında, Cumhuriyet Caddesi'nin de kuzeydoğu köşesinde yer aldığı, yapının önündeki sokak lambasının üzerinde asılı duran cadde levhasından anlaşılır. Batı Karakolu ile aynı tarihte inşa edilmişse de daha küçük boyutta ama aynı duvar örgüsü ile ele alınmıştır. Ajurlu saçağı yine mazgal şeklinde akroterle taçlandırılmış olan binanın üçgen alınlığında *Hamidiye Karagolhanesi* ibaresi okunabilmektedir. İki adet yonca kemerli pencereye sahip cephesi gayet küçük olmasına rağmen, Batı Karakolu'ndaki çeşmenin hemen hemen aynısı buraya da konulmuş ve karakol binası neredeyse ikinci planda kalmıştır (Resim 3). Tek katlı ve bodrumu da olduğu anlaşılan yapının

³ ... Biz her canlı şeye sudan hayat verdik... Enbiyâ Sûresi 30. âyetten bir parça.

çeşme ve nöbetçi kulübesi ile birlikte görüntüsü oldukça şirindir, çok önceleri ortadan kalkan bu binanın biraz aşağısında şimdi *Muammer Sencer Karakolu* vardır.

Resim 3. Hamidiye Caddesi Doğu Karakolu

Mecidiye Karakolu: 1323 Rumi [M.1907/08] yılında 1100 metrelik kısmı açılan Mecidiye Caddesi'nin karakolu, Ulucami'nin batı kapısının karşı çaprazında yer almaktaydı (Resim 4). Hamidiye Doğu Karakolu binasıyla aynı özellikte ve aynı plandadır ancak, bu yapı daha küçük boyutta olduğu için çeşme konulmamıştır. Mazgallı tepeliğin alınlığında *Mecidiye Karagolhanesi* yazılı olup bunun altındaki ajur frizi bütün çatının altını dolaşır (Resim 5).

Resim 4. Mecidiye Karakolu

Resim 5. Mecidiye Karakolu

Mecidiye Caddesi'nde de, Hamidiye'de olduğu gibi iki tane karakol binası yapılmış olması muhtemeldir, Maksem Caddesi'nin yukarı kesiminde olması gereken böyle bir yapıdan kaynaklarda bahsedilmemektedir.

Hamidiye Sanayi Mektebi ve Hastahanesi Karakolu: Yine ajurlu saçaklı olup, diğerlerinden farklı bir mazgal sistemi ile taçlandırılmıştır. Cephenin ortasındaki armudi alınlıkta beyaz renkli sülüs yazı ile *Bursa Sanayi Mektebi ve Hastahanesi Karagolhanesi* ibaresi vardır. Yığma duvarlı yapı 1323 Rumi [M.1907/08] tarihlidir, giriş kapısı merkeze alınmış ve iki tarafına sivri kemerli pencereler açılmıştır (Resim 6).

Resim 6. Hamidiye Sanayi Mektebi ve Hastahanesi Karakolu (1323)

Çekirge İlkokulu ve Karakolu: Fotoğrafının altında yer alan, *geçen sene inşa olunan* ibaresinden yapının 1323 Rumi [M.1907/08] tarihinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Arazinin eğimli olmasından dolayı bir tarafı yükseltilmiştir. Alaturka kiremit kaplı kırma çatısı ve sekiz basamakla çıkılan verandası ile mütevazı bir binadır, kitabelerinden aşağıdaki mekânın karakol, yukarıdakinin ise mektep olarak kullanıldığı anlaşılan yapı, I. Murad Hüdavendigâr Camii'nin karşısındaki avluda yer almakta ve 60'lı yıllara kadar ilkokul olarak hizmet vermekte iken, yıkılmış ve günümüze ulaşamamıştır (Resim 7).

Resim 7. Çekirge İlkokulu ve Karakolu (1323)

KAYNAKLAR

- Abdülkadir Kadri. (1327). *Bursa Tarihi Kılavuzu*. Bursa.
Bursa 1309. (1309). Bursa: Emrî Matbaası.
Cezar, M. (1977). *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*. İstanbul.
Hüdâvendigâr Vilâyeti Sâlnâme-i Resmîsi. (1324). Bursa: Vilâyet Matbaası.
Özcan, A. (1999). *Osmanlı Devleti'nde Kolluk Hizmetleri ve Modern Anlamda ilk Karakol Teşkilâtının Kurulması*. VIII. Türk Tarih Kongresi'nde sunulan bildiri, Ankara.
Mahmud Celâleddin Paşa. (1312). *Münşeât-ı Mahmud Celâleddin Paşa*. Dersââdet. *Mâlûmât*. (1312). İstanbul.
Özer, Selçuk. A. *Geçmişten Günümüze Bursa Çeşmeleri*. Buski Yayınları.

- Pakalın, Z. M. (1982). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul.
- Pertev Paşa. (1256). *Dîvân-ı Pertev*. Dersaadet: Bâb-ı Seraskerî Matbaası.
- Sevin, N. A. (2002). XIX. Yüzyıl Osmanlı Başkentinde Polis Teşkilatı ve Karakol Binaları. *Türkler Ansiklopedisi*. (15), 395-399.
- Zîver Paşa. (1313). *Âsâr-ı Zîver Paşa: Dîvân ve Münşeât*. Bursa.